

Bednárík János
Virágszőnyeg, egyház, társadalom

1. Bevezetés

A Pünkösöd után tíz nappal következő Úrnapja – és főként az ilyenkor szokásos körmenet – a középkor óta fontos esemény a katolikus egyházban. Az egyház és a hívek koronként és vidékenként változatos formában, de mindig meglehetősen pompával igyekeztek megülni az Eucharisztia nyár eleji ünnepét. A Buda és Pest környéki falvak némelyikében az úrnap díszítéseknek egy különleges formája honosodott meg: a négy állomást érintő körmenet útvonalán a hívek díszes virágszőnyeget készítettek – és készítenek ma is –, amelyen az Oltáriszentséget hordozó pap végigvonul. Ez a virágszőnyeg áll jelen dolgozat középpontjában. Elsősorban nem a szőnyegkészítés technikája vagy a díszítések motívikája foglalkoztat (bár ezek áttekintése is szép feladat lenne), hanem a jelenség történelmi és társadalmi kontextusa. Az úrnap virágszőnyegkészítés és a körmenet egy olyan sokrétű, számos funkcióval bíró közösségi cselekmény, amelynek vizsgálata remekül illusztrálja az egyház és a helyi közösségek közti viszonyrendszer komplexitását.¹ A téma feldolgozatlansága² és az adatgyűjtés nehézségei, valamint a tudatosan választott mikroperspektíva miatt sem vállalkozhattam arra, hogy minden szóba jöhető települést tárgyaljak.³ A korabeli sajtóban talált közvetett adatok és a helytörténeti-, illetve szakirodalomban fellelhető leírások feldolgozásán túl egyetlen településsel (Budakeszi) kapcsolatban végeztem szóbeli és levéltári gyűjtéseket, és elsősorban az innen vett példákon keresztül próbálom bemutatni a felvetődő kérdéseket.

Úrnap virágszőnyeget a kutatás mai állása szerint az 1780-as években, Itáliában készítettek először (Genzano, „infiorata”). A XIX. század folyamán Európa több részén, így Dél-Németországban (Baden-Württemberg, Bajorország) és Ausztriában is megjelent. Az egyéb úrnap díszítésekkel (pl. az általánosan elterjedt virágszórással) ugyan funkcionálisan rokonítható, mégis alapvetően egy „új ötletéről” van szó. Azt nem tudjuk pontosan, hogy a Budapest környéki falvakban mikor honosodott meg a szokás, mindenesetre az a bevett elképzelés kevésbé tartható, hogy a XVIII. század első felében érkezett német telepesek hozták volna magukkal, hiszen akkoriban a szokás még a német területeken – sőt máshol is – ismeretlen volt.⁴ A legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a magyarországi virágszőnyegkészítés kezdetei a XIX. század második felében keresendők (erre a kérdésre a későbbiekben még visszatérek). Budakeszivel kapcsolatban is csak annyi bizonyos, hogy a XIX. század végén már kialakult gyakorlattal állunk szemben.⁵ A virágszőnyeges körmenetek a két világháború közti időszakban teljes pompájukban bontakozhattak ki, adataink zöme is erről az időszakról tudósít. Az 1946-os kitelepítés, az 1949-es kilakoltatási hullám, majd a kommunista rendszer egyházellenes intézkedései rányomták a bélyegüket a szokásra, néhány év kihagyással azonban szerényebb formában máig is élő hagyományról beszélhetünk.

A bevezetés végén és a tulajdonképpeni elemzés előtt a jobb eligazodás érdekében célszerűnek tartom vázlatosan összefoglalni a budakeszi virágszőnyeg-készítés és Úrnapja két világháború közötti rendjét.⁶ A mezei virágok gyűjtése már Úrnapja előtt egy héttel megkezdődött. A korábban leszedett virágokat a pincében kosarakban, vagy kiterítve tárolták, vízzel permetezték, hogy frissek maradjanak. Helyi sajátosság, hogy a virágszőnyeg alá egy közeli bányából származó „fehér homokot” (Reibsand) terítettek 60-80 cm-es szélességben. A körmenet útvonalán kétoldalt lombos ágakat tűztek, a homoksáv és az ágak közötti mintegy 2-2 méter széles sáv frissen kaszált és szecsászott fűvel szórták fel. A virágból és zöldből készülő minták rendkívüli gazdagságot és változatosságot mutattak. Az egyes családokra jellemző minták, az évről évre újra felhasznált sablonok mellett nagy szerep jutott (és jut) az egyéni kreativitásnak, az állandó újításoknak. A geometrikus, ornamentikus minták mellett a figurális ábrázolásokon az Oltáriszentség, a kehely, a kereszt, és a keresztút kínszerszámai, égő szív, kezdőbetűk és rövidítések, rövidebb szövegek, is megjelentek. A két világháború közötti fényképeken és a mai minták között is gyakran felbukkannak a Szent Korona és a magyar címer. Az ünnepi nagymise után indult meg a körmenet. A virágszőnyegen csak a monstranciát hordozó pap haladhatott, a körmenetben haladók sorrendje meghatározott volt. A világi reprezentáció-jelleg ebben a falusi környezetben is tetten érhető volt, amennyiben az előljáróság tagjai vitték a baldachint (Himmel) és a kandelábereket, a menetben pedig saját zászlójuk alatt vonultak fel az egyesületek képviselői, a felvonulásban részt vett az egyik helyi rezesbanda is. A sátrakhoz megérkezve a kis templomi ágyúval adtak le díszlövést. A körmenet végül a templomban ünnepélyes áldással ért véget.

1. kép: Úrnapi virágszőnyeg az 1930-as évekből. (Forrás: archív, magántulajdon.)

2. Egyházi ünnep – laikus dekoráció

Az úrnapi virágszőnyeg mint funkcióval bíró dekorációs elem az ünnep egyházi és laikus szférájának határterületén helyezkedik el: mindenekelőtt ennek az alap-helyzetnek a jellemzésére vállalkozom, lehetőség szerint térben és időben a konkrét jelenséghez közelítve.

Elsőként a minden korban fontos reprezentációs alkalomnak számító Úrnapija társadalmi jelentőségére kell utalni. Az utóbbi évszázadokból származó adatok bőven illusztrálják az egyházi és világi hatalom ellenőrző szerepét, amelylyel a körmenet rendjét szabályozták, vagy épp az egyes csoportok (vallásos társulatok, céhek, egyletek) által körbehordozott zászlók és tárgyak felett őrködtek. A pesti halászcéh például 1797-ben azzal a kéréssel fordult az esztergomi érsekhez, hogy az úrnapi körmenetben egy vagy két nagyobb halat vihessen zeneszóval.⁷ A nagy presztízzsel járó sátorállítás jogának megadása is egyfajta jutalmazó-büntető eszköz lehetett a papság, vagy akár a világi előljárók kezében. A palócföldi Alsószemeréd Historia Domusába a következőket jegyezte be a plébános: „Gyönyör István gazdát figyelmeztettem, hogy ha még egyszer elmulasztja a húsvéti sz. áldozását, úr napján nem lesz szabad háza előtt kunyhócskát készíteni. Meglátjuk, lesz-e haszna...”⁸ Ugyanez az ellenőrző funkció érezhető ki abból a mozzanatból, hogy Budaörsön „a papság a délutáni órákban, régi szokás szerint, látogatásával tiszteli meg a [sátort állító] házakat.”⁹ Egy XVIII. századi adat szerint a váci magisztrátus azzal a meghagyással engedte meg egy polgárnak, hogy a háza előtt sátrat állítson, „hogy az oltárt nem szerfelett való, s a szemet sérthető tsufságokkal, hanem tisztességes és módos ékességekkel készítse.”¹⁰ Témánk szempontjából fontos, hogy itt a városi előljáróság kimondottan a *dekorációval* kapcsolatban fogalmazta meg elvárásait. Ez az igény az egyház képviselőitől sem volt idegen.

Az úrnapi dekorációval kapcsolatos egyházi álláspont megismeréséhez rendkívül tanulságos a különböző egyházi folyóiratok úrnapi tudósításainak tanulmányozása, annál is inkább, mivel erre vonatkozóan nem találtam semmiféle hivatalos rendeletet vagy iránymutatást.¹¹ A 1860-as években a Religio hasábjain – valószínűleg az akkori szerkesztő-kiadó Palásthy Pál, későbbi esztergomi segédpüspök tollából – több hosszú cikk is megjelent, amelyek az Úrnapiját a korabeli egyházpolitikai helyzet és az európaszerte (pl. az újonnan alakult piemonti államban) jelentkező katolikusellenes hangulat kontextusában a legfőbb katolikus „társadalmi ünnepként”, katolikus erődemonstrációként értelmezik. A szerző 1864-ben Úrnapija előtt az ünnep fényének emelését célzó díszítést, dekorációt az egyház céljaival egybehangzó dicséretes cselekedetként szorgalmazza:

„A hivek milliói imádással válaszoltak a pokolnak kísérteteire. Most van ezen imádásnak nagy napja az egész világon; e napot tehát eddig nem látott pompával, ajtatossággal kell emlékeztetné tenni. A lelkipásztorok a *szokásos diszitményekben, a czebekek, társulatok, tanoncok, háztulajdonosok vallásosságában* találnak módot, hogy e

nagy ünnep, nemcsak az imáadásról, az Oltáriszentségből vett jótéteményekről szóló szent beszédek, hanem az istentelenség rendkívüli merészsége miatt szükségessé lett rendkívüli módon tanusított imádás, tisztelet, s buzgóság által tiltakozzék az emberiség kincsének, a Megváltó istenségébe vetett remény és belőle merített vigasztalás megrablása ellen. *Uj szertartásokat behozni nem szabad; de a szokottakat rendkívüli fölbuzdulásban kifejezeni dicséretes. Csak többet mint mások.*¹²

Az ünnep után a történeteket értékelve a fővárosi körmenetek ünnepélyességét a szerző biztató jelnek tartja a korabeli „mostoha” körülmények (vallástalanodás, paphiány, erkölcsi hanyatlás) között. Elsősorban a buzgó plébánosok és papok, valamint a szerzetesnővérek odaadó munkáját emeli ki, de méltatja a körmenet útvonalán lakó hívek díszítményeit is:

„A Terézvárosban a Király-, Rombach-, Háromdob, Keresztutcák házai nemzeti zászlókkal, számos ablakok lefüggő szőnyegekkel, Üdvözítőnk, Uravacsora virágkoszorukba foglalt képeivel, az erkélyek zöldkoszorúkkal diszitve (...) Mily sokat tud a buzgalom kedvezőtlen viszonyok között is kifejezeni! Az ünnepi fény hitünknek fényes bevallása volt, s jó hogy ez Terézvárosban történt. *A hívek a legelső szóra azonnal készeknek ajánlkoztak. Kezdeni, indítani soba se fölösleges.*”¹³

A következő évben még egyértelműbben fejt ki, hogy az egyház Úrnapiján a laikusok részéről – elsősorban mint közösségtől – várja és elvárja az ünnep fényének emeléséhez való hozzájárulást:

„(...) de az urnapi körmenet különösen a község közreműködését bírja fel, hogy az állam, a társadalom, a község vallja be hitét az Oltári-szentségben, hódoljon a kenyér színe alatt rejlő Istennek, s tegyen meg mindent, mit a község, az állam, a társadalom, mint laicus, megtehet, hogy imáadását külsőleg tanusítsa. (...) Az urnapi cultusnak fénye, a tisztán egyházi ténykedésen kívül tett készülétek az egyház külső helyzetének, a hívek hitének, ajtatoságának bizonyítékai. Örömmel fogadja az egyház, midőn a hívek aranyedényeket ajándékoznak az urnak oltárára, vagy a fehérruhák mosását magokra vállalják, (...) *Urnapiján azonban mindent, mindent kíván, obajt, kér, követel, amit az állam, a társadalom, a község az ünnep fényére az utcák díszítésére csak megehet (...).*”

Ezután ismét méltatja és üdvözli az előző év óta még szebb díszítményeket (ablakból kilógatott szőnyegek, zászlók, szent képek, gyertyák, virágok), egyben arra is utal, hogy az elmúlt évtizedekhez képest egyértelmű fellendülés tapasztalható ezen a téren:

„Egyesek ajtatoskodnak, midőn házaikat, ablakaikat kidiszítik, hol az Oltári-szentség vitetik. Pesten mindez, kivált a belvárosban, nehéz, de a plébános úr mégis annyit megtett, hogy jövőre legszebb reménnyel kecseget az, ami ez évben volt (...) Húsz éve, hogy látjuk az urnapi körmenetet Pesten, valami rendkívüli dolog

soha sem történt itt az egyházi ünnepélyességre, 1848 után az is elmaradt, mit egykoron a polgári gyalog és lovas katonaság tett e napon. *Most a hívek közreműködését igénybe veendjük.* – Nehezen megy ugyan, de mégis sokat lehet tenni. (...) Ha legalább arra lehetne a lakókat bírni, hogy minden ablaknál gyertyát gyujtsanak, virágot rakjanak, a szőnyeg-kiaggatáshoz mi még nem értünk, az olaszok jó mestereink lehetnek. Itáliában az erkélyek vannak szőnyegekkel befedve, az ablakok közötti fal pedig ezekkel beagatva.”¹⁴

Számunkra több okból is tanulságosak ezek az 1860-as évek Pest-budai körmeneteiről szóló cikkek. Mindenekelőtt azért, mert a virágszőnyeg esetében is hasonló jelenséggel, a hívek közreműködésének egy formájával állunk szemben, amely könnyen párhuzamba állítható a fent említett dekorációs formákkal, így – mutatis mutandis – a cikkíró róluk alkotott véleménye is eligazíthat az egyház, a papság álláspontját illetően. Felfigyelhetünk arra is, hogy milyen döntő szerepet játszottak a papok, plébánosok és apácák, vagyis az egyház részéről érkező kezdeményezés a különböző körmeneti dekorációk megvalósulásában.

3. Egy „*egyházközeli ünnepi (nép)szokás*” eredete és természete

A téma monográfiájának alcímében használt kifejezés (*kirchennaber Festbrauch*) kiválóan megragadja a virágszőnyeg ambivalens jellegét. Egyfelől a (népi) vallásosság egy tipikus példáját láthatjuk benne, amely azonban az imént idézett, többnyire ad hoc jellegű díszítési formákkal szemben egy magasabb szervezetségi fokon áll. A szőnyegkészítés egy széles társadalmi bázissal rendelkező szokás, ha úgy tetszik népszokás, amelynek megvan a maga belső logikája, dinamikája, sőt egyes fázisaiban úgy tűnhet, hogy minden külső irányítás nélkül működik. Másfelől viszont nincs különbség abban a tekintetben, hogy a virágszőnyeg esetében is az egyházi liturgiához szorosan és szervesen illeszkedő elemről van szó, amelynek megvalósulásához az egyház képviselőinek aktív részvétele, vagy legalábbis passzív jóváhagyása szükséges (önmagában már az, hogy a pap az Oltáriszentséggel végigvonul a hívek által elkészített virágszőnyegen, legitimálja ezt az ünnephez való hozzájárulást). Az úrnapi virágszőnyeg alapvetően a liturgiával rokon tartalmú, azt erősítő jelentést hordoz és biblikus párhuzamokkal is bőven alátámasztható¹⁵ így általában – bizonyos fenntartások mellett – mindenütt pozitív egyházi megítélés alá esett.¹⁶

Mint a bevezetésben már említettem, fontos, bár egyelőre megnyugtatóan nem megválaszolható a buda-környéki virágszőnyegek eredetének kérdése. Bármenynyire is valószínűnek tűnik ugyanis, hogy a szokás kezdetei legfeljebb a XIX. század közepéig nyúlnak vissza, mindaddig nem sikerült ezt bizonyító forrásra bukkanni. A budakeszi példánál maradván sem a püspöki levéltárban őrzött iratok (canonica visitatiók, a plébánia és a püspökség közti levelezés, az itt szolgáló papok personalái) között, sem a plébániai iratanyagban nem találtam utalást a szokás korai történetére.¹⁷ Bár nem kizárt, hogy további – más plébániák anya-

gában, vagy világi levéltárakban végzett – kutatás felszínre hoz ilyen adatokat, az mindenesetre megjegyzésre érdemes, hogy az egyházi írásbeliség ingerküszöbét szemmel láthatóan nem érte el ez a liturgián kívüli gyakorlat. Primer adatok híján tehát egyelőre más, pontosan ismert analógiára, illetve spekulációra vagyunk utalva. A virágszőnyeg meghonosodásának hátterében általában egyes befolyással bíró személyek vagy szűkebb csoportok (nem ritkán papok, szerzetesek, tanítók, illetve más műveltebb, az egyházhoz vagy a művészetekhez közelebb álló laikusok) álltak.¹⁸ Esetünkben egyelőre ismeretlen ez az innovatív mozzanat, így csak sejtéseket fogalmazhatunk meg. Nem zárhatjuk ki például az ezekben az évtizedekben több helyütt (pl. Budaörs és Budakeszi) megtelepedő, a leányifjúság nevelésében – és a vallási reprezentációs alkalmak szervezésében, lebonyolításában is – jelentős részt vállaló szerzetesnővérek közvetítő szerepét.¹⁹ A hasonló kezdeményezések ott fejlődhettek tovább, ahol a homogén katolikus lakosság vallásossága megfelelően széles társadalmi bázist tudott biztosítani a szokás számára. Mindez a mi esetünkben adott volt: a buda-környéki svábság „proceszsiós hajlandóságát” számos forrás bizonyítja. Úrnapján (és az ünnep nyolcadába eső vasárnapon) is évente „illő rend szerint” megtartották az eucharisztikus körmenetet „a faluban, négy oltárral”.²⁰ A búcsújárásokon és körmeneteken való részvétel a XIX. század folyamán még a helyi társadalom nagy része számára evidencia volt.²¹ Ezt az általános részvételt figyelembe véve, a korszak fentebbi idézetekből is leszűrhető támogató egyházi attitűdje mellett, a főváros egyre pompásabb körmeneteinek ismeretében plauzibilis feltételezésnek tűnik a virágszőnyeg megjelenésének ezekre az évtizedekre (1860–80-as évek) való datálása.²²

4. *A virágszőnyeg társadalmi jelentősége*

A virágszőnyeg remekül korrelál az Úrnapjával kapcsolatban megfogalmazott egyházi elképzeléssel, miszerint ezen a napon a közösség, a *communitas* – és nem az egyes ember – hódol az Oltáriszentségben megjelenő Úr előtt. Ezen az elven is messze túlmutat azonban az a hatás, amelyet az úrnap virágszőnyeg megjelenése a helyi társadalomnak az ünnephez való viszonyában jelentett. A „virágszőnyeg nélküli” Úrnapjához képest, ahol a hívek többsége csak passzív résztvevője az eseményeknek, a szőnyegkészítés lakóhelyi-családi alapon szerveződő aktív együttműködést tett lehetővé, követelt meg. Szinte a falu egészének lehetősége nyílt az ünnep előkészítésében, alakításában való részvételre. A lakóhelyükből kifolyólag saját szakasszal rendelkező családokon kívül a más utcákban lakó rokonok, barátok, sőt rendszeresen visszatérő nyaralóvendégek is segítettek. Arra is van adatunk, hogy szegényebb gyerekek az összegyűjtött és színek szerint szortírozott virágszirmokat eladásra kínálták a szőnyeg mentén lakóknak.²³ Az írásbeli és szóbeli visszaemlékezések hangulata és irányultsága sokat elárul az ünnep társadalmi jelentőségéről. Idézzünk néhány jellemző részletet, amelyek több lényeges szempontra ráirányítják a figyelmünket:

„A gondos előkészületeket és az elkészítés fantáziagazdagságát tekintve egyedülálló volt az úrnapi körmenet, amelynek alkalmával az egész faluközpont virágtengerré változott. A körmenet útját borító virágszőnyegek szeretetteljes gondossággal komponált színpompájához közel-távol nem volt semmi fogható, és minden évben számtalan bámuló látogatót vonzott. (...) Nekünk, budakeszieknek azonban a virágszőnyeg sokkal többet jelentett, mint pusztá folklórt és turistalátványosságot, a tisztelet és a hála áldozata volt ez az Úristennek az egész község részéről.”²⁴

„A budakesziek nagyon sok munkát áldoztak rá, hogy széppé tegyék az egyházi ünnepet. Isten tiszteletére színes virágszőnyegetek fektettek. (...) Az egész falu segített. Lécekkal, sablonokkal és más segédeszközökkel gyűltek az ott lakók és a segítők a házak elé. (...) Egész családok térdeltek órák hosszat a földön és illesztették művészien egymáshoz az egyes szirmokat. (...) A mi virágszőnyegünk nagy attrakció volt. Sok vendég jött Budapestről és a környékről, hogy megcsodálják a pompás virágszőnyeget. Bámulták és illőképpen dicsérték ezt a munkát.”²⁵

2-3. kép: A virágszőnyeg készítése, 1930–40-es évek.
(Forrás: archív, magántulajdon; ill. Budakeszi Plébánia.)

„Ez az úrnapi körmenet, ez szép volt háború előtt, mert a családok nagyon összefogtak (...) nálunk itt a Staudinger bácsi jött mindig (...) Aztán a Szabadházi nagymamám jött az Erdő utcából, mert annak voltak lakói mindig, és azok is jöttek, csak hogy segíthessenek (...) És anyukám már reggel... pálinka volt, aztán csinált mindig valami rántottát, úgyhogy... (...) És valahogy olyan nagy dolog volt ez, nagy dolog... mi is mint gyerekek, úgy ugráltunk ott... (Volt, hogy valaki nem csinálta?) Nem, esze ágában nem lett volna senkinek, hát akkor ő ott senki, ha ezt nem tudja megcsinálni, a budakesziekben azért ott van az a bizonyos va-

lami, hogy... úgyszólván nagy dolog volt az akkoriban, és nagyon, nagyon összefogtak, jöttek a rokonok...”²⁶

„Egyszerrel egy pompás, illatozó, fenséges kép: egy intakt, művészi tehetséggel megáldott faluközösség virágáldozata Istennek.”²⁷

Nem szabad ugyan figyelmen kívül hagynunk, hogy utólagos – a nosztalgiát, sőt a pátoszt sem nélkülöző – visszaemlékezésekről van szó, mégis kiemelhetjük a következő visszatérő szempontokat:

1. Élmény. Az emlékezések általában a szervezett, összehangolt munka és a közösen elért nagyszerű eredmény felett érzett örömmek, büszkeségnek adnak hangot. Ez, bár nehezen megfogható, de mindenképpen létező és fontos tapasztalat lehetett a falu számára.
2. Szakralitás. Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a virágszőnyeget minden egyéb jellemzője mellett is elsősorban mint a (népi) vallásosság megnyilvánulását kell szemlélünk. Ez a motiváció minden más aspektus mellett-előtt folyamatosan jelen volt és jelen van. A virágszőnyeg a „tér szakralizációjának” eszköze:²⁸ gondoljunk csak arra a tilalomra, amely szerint az Oltáriszentséget hordozó papot kivéve mindenkinek tilos rálépni. Az ilyen ember nemcsak a befektetett munkát, hanem a szőnyeg szakrális rendeltetését is „lábbal tiporja”. Ennek az aspektusnak a jelenvalóságát mutatja az az egykor Budaörsön és Budakeszin is gyűjtött hiedelem, miszerint tűz fog pusztítani a faluban, ha szekér megy át a virágszőnyegen²⁹ – tehát kollektív büntetés jár a szakrális tér megsértéséért. Beszédes az a történet is, miszerint 1919-es tanácsköztársaság idején a Pátyról Budapest felé tartó népbiztosokat a budakesziek vasvillákkal bírták jobb belátásra, mikor azok kocsival akartak áthajtani a szőnyegen.³⁰
3. Látványosságjelleg. A virágszőnyeg legszembeütőbb hozadéka az volt, hogy a budakeszi Úrnapija a település határain túlmutató attrakcióvá vált (ez egyébként más virágszőnyeges helyeken is általános jelenség). Az országos sajtó is ekkortájt figyelt fel erre az ünneplési módra, és – bár a figyelem fokozottan irányult Budaörsre – a budakeszi Úrnapiját is évente több százan látogatták.³¹ A harmincas években több éven át plakát is hirdette a virágszőnyeget és a Széna térről induló buszjáratot. A visszaemlékezők szinte mind kiemelik a Budapestről és máshonnan érkező csodálókat, bábáskodókat. A népszerűség tagadhatatlanul hozzájárult a szokás fejlődéséhez, kibontakozásához és visszahatott a budakeszieknek az ünneppel kapcsolatos motivációjára is. Az Úrnapija egész napos családi ünneppé vált, amelyre a távolba szakadt rokonok is hazatértek, sőt több beszámoló van arról is, hogy a városban dolgozók arra használták fel az eseményt, hogy meghívják látogatóba munkatársaikat, munkaadóikat.³²

4. kép: Úrnapi körmenetet hirdető plakát 1935-ből.
(Forrás: Budakeszi Helytörténeti Gyűjtemény és Tájékház.)

5. A plébános szemével

5.1. A két világháború között

Vissza kell térnünk arra az általánosabb jelleggel már feltett kérdéshez, hogy vajon az egyház képviselői hogyan viszonyultak ehhez a liturgián kívül eső körmeneti elemhez, illetve az egész jelenséghez. Az egyházi álláspontról tudósító források feltűnő hiányát a korábbi évtizedekkel kapcsolatban már említettem: a két világháború közti időszakban sem sokkal jobb a helyzet. A felsőbb vezetés hozzáállására jellemzőnek tekinthetjük a fehérvári egyházmegyében 1924-ben tartott első egyházmegyei zsinaton hozott törvényeket, amelyek egyáltalán nem térnek ki a körmenetek külsőségeire, csak a szertartásrendhez való ragaszkodásra hívják fel a figyelmet (a liturgia tisztaságának felügyelete), illetve az Oltáriszentség tisztelétét elhomályosító gyakorlatokat tiltják (a liturgia szelleméhez való hűség):

163. §. (3.) Szentségi körmeneteken szentek képeinek vagy szobrainak körülhor-dása tilos.

170. §. Feltámadási, urnapi, buzaszentelő és keresztjáró körmenetek szigorúan a Rituale előírása szerint tartandók; minden ellenkező szokás eltítva (...).³³

A Budakeszi életében jelentős szerepet játszó Miller József (1910–1938) a sokat író plébánosok közé tartozott, az úrnapi virágszőnyegről azonban egy szóval sem emlékezik meg. A körmenetekkel kapcsolatban ismert újítását sem első-sorban esztétikai megfontolás, sokkal inkább az előbb idézett törvénycikk szelleme motiválta (bár még az előtt, az 1910-es években történt):

„A második évben már zászlót is csináltattunk (a Mária Kongregációnak), mely alatt jelentek meg a tagok az egyházi körmeneteken, viszont ezzel leszoktattam őket a régi Mária-szobor, melyet mindenféle cifra pántlikák díszítettek, a körmenetek alatt való hordozásáról.”³⁴

Millernek a falu – főként a fiatalság és a felnőtt férfi lakosság – vallási közömbösödésének és erkölcsi hanyatlásának megállítása érdekében tett erőfeszítéseit részletesen ismerjük (lelkipásztori jelentések, a saját maga által írt plébániatörténet, a püspökséggel való levelezései alapján).³⁵ Minden eszközt megragadott, hogy a lakosság minél nagyobb részét szervezze valamilyen formában az egyház köré. Ebbe a koncepcióba kiválóan beleillett a nagy pompával megrendezett Úrnapija is. Az 1929-ben megalakult – laikus tagokból álló – egyházközségi szervezet, és az erre épülő Actio Catholica megszervezésekor (1933) is megfogalmazódott ez a tematika: a hitbuzgalmi szervező bizottság feladatai között szerepel a „búcsújárások, körmenetek rendezése”.³⁶

5. kép: Úrnapi körmenet az 1930-as években. (Forrás: Follath 1986: 129)

Egy „szerencsés véletlennek” köszönhetően egy ponton közelebről is betekinthetünk azok közé a keretek közé, amelyek között a szokás működött.³⁷ 1939. június 14-én a püspöki helynök jelentést kért Miller utódjától, Braun Gyulától (1938–1951) a budakeszi Úrnapija ellen tett panaszokkal kapcsolatban. Nem sokkal azelőtt ugyanis egy (valószínűleg nem budakeszi illetőségű) résztvevő egyenest Serédi Jusztinián hercegprímásnak címezve adott hangot felháborodásának a körmeneten tapasztaltak miatt. A panaszt Esztergomból átküldték a székesfehérvári egyházmegyei hatóságnak. A hevenyészett írással telerótt levelezőlapra (betűhű átírásban) a következő áll:

„Magyarország Hercegprímásának
Eminenciás Uram!

a budakeszi virágszőnyeg világlátványosság és a budaörsi messze túlszárnyalja.

Szégyen hogy nincs propaganda e gyönyörű kertészeti munka megtekintésére. az arabeszkek és egyéb iparművészeti műrecek versenye volt Urnapján – de kérdem melyik liturgikus alap engedi ezt a mondást „nagy�ntek nélkül nincs feltámadás” és Braun Gyula esperes úr virágból készült NYILASKERESZTEKEN vitte végig az oltáriszentséget.

szóval erre is lehet már a sváb propagandát felhasználni. kétségbeejtő a tehetetlenségük és visszataszító az erélytelen kiállástalanságuk.

Tisztelettel (olvashatatlan aláírás)”

A plébános június 18-án kelt válaszában a következőképpen utasította vissza a vádakat:

„Főtisztelendő Egyházmegyei Hatóság!

A budakeszi úrnapi virágszőnyeg ellen felhozott panasz nem helytálló. Én az egész körmenet alatt egyetlen egy nyilaskereszten nem mentem át az oltáriszentséggel. Amint a körmenet előtt arról értesültem, hogy némely ház előtti virágszőnyegen nyilaskereszt is látható azonnal küldtem a templomatyát a község házára, hogy a bíró intézkedjék a nyilaskeresztek eltávolítására, mert ellenkező esetben nem tartok úrnapi körmenetet. A bíró és főjegyző be is járták a község ama részét, melyen a körmenet halad, de csak két ház előtt találtak virágokból nyilaskeresztet, melyet a körmenet előtt még eltávolítottak, és így a körmenet alatt nyilaskereszt már sehol látható nem volt.

A panaszban említett felírást: »Nagy�ntek nélkül nincs feltámadás« magam is láttam, de nem tulajdonítottam neki különösebb jelentőséget, inkább irredenta mondásnak tartottam, hogy lesz még feltámadása ennek a megcsonkított országnak. Nem tudtam, hogy ez is nyilas jelszó, erről csak utólag értesültem. Ezen jelentésem igaz voltát Almásy Ferenc konviktusi prefektus is igazolhatja, ki mint ceremoniarus asszisztált és látta a virágszőnyeget.

Alaptalan tehát a feljelentő vádja, mely szerint »kétségbeejtő a tehetetlenségük és visszataszító az erélytelen kiállástalanságuk.«

Ami a propagandát az idegenforgalomra vonatkozólag illeti, jelentem, hogy a budapesti autobuszokon a mellékelt plakát szerinti szövegen hirdette a község előljárósága a budakeszi úrnapi körmenetet és tényleg sok idegen meg is fordult az nap községünkben.

Maradtam a főtisztelendő egyházmegyei Hatóságnak

Budakeszi, 1939 évi június hó 18-án

legalázatosabb szolgája

Braun Gyula

plébános”

Számunkra itt az a mechanizmus a legérdekesebb, amelyet Braun a nyilas-keresztek felszámolásával kapcsolatban bemutat: a plébános tudomást szerez róluk, utasítja a templomatyát, és végül a község politikai vezetői, a bíró és a főjegyző intézkednek. Ebben a jelenetben tulajdonképpen azt az összehangolt egyházi-világi ellenőrzést figyelhetjük meg, amelyről korábban más példák alapján már szóltunk. Anélkül, hogy a korszak politikai viszonyainak mélyebb elemzésére vállalkoznánk, érdekes kiemelni a különbségtételt, amely az irredenta és a más politikai jelképek között történt. A 1920–40-es években készült fotókon rendre feltűnnek a magyar nemzeti jelképek, a Szent Korona vagy a Nagy-Magyarország-forma. Braun szavai és a propaganda bizonyítékeként csatolt plakát (5. kép) is azt sugallja, hogy ezek nemhogy elfogadottak, de egyenesen támogatottak voltak, ebben a támogatásban pedig a plébános is egyetértett a községi vezetéssel. Az egyház tehát nem utasított el kategorikusan minden nem vallási tartalmú díszítményt (gondoljunk csak vissza az 1860-as évek pesti körmeneteinek zászlóira), ugyanakkor volt beleszólása abba, hogy milyen jellegű motívumokat tűr meg, és ezt a hatáskört szükség esetén gyakorolta is.

5.2. A plébános szerepe az újrakezdésben

A falu életében, és az úrnapi körmenetet illetően is nagy törést jelentett az orosz megszállás (1944 karácsonyától) és az 1946-os kitelepítés. A visszaemlékezők szerint 1945-ben elmaradt a körmenet és értelemszerűen a virágszőnyeg is, 1946-ban pedig csak igen szerény formában rendezték meg. Végül 1947-ben maga a plébános, Braun Gyula volt az, aki a képviselőtestületben felszólalt az úrnapi körmenet ügyében:

„Elnök (Braun Gyula plébános) szól az úrnapi körmenetről, mely régente oly sok idegent vonzott ide, hogy azon részt vegyen. Már 1945 év óta nem tudtuk a szokott módon megtartani, mult évben csak a templom körül tartottuk meg a körmenetet. Kéri a tagok hozzászólását az idej körmenet megtartására vonatkozólag. Többek hozzászólása után határozatba ment, hogy az idén a körmenet útja a tejsarnokig lesz és onnan vissza a plébániáig úgy, hogy az utcai forgalmat ne zavarjuk. A község a templom melletti árkokat betemeteti, hogy a körmenetet zavartalanul megtarthassuk, amely jóindulatért hálás köszönetet mondunk az előljárásának.”³⁸

Rendkívül fontos momentum ez, hiszen a plébános aktívan, kezdeményezőként lép fel. Önmagában nem meglepő persze, hogy egy fontos egyházi ünnep újrászervezését szorgalmazza, a fogalmazásból azonban nyilvánvaló, hogy a virágszőnyeg mind a plébános, mind a nagyjából még a háború előtti összetételben ülésező egyházközségi tanács számára az ünnep integráns része, egyfajta *sine qua non*. A következő évben még hangsúlyosabban megfogalmazódik ez a szempont az útvonal meghatározásánál:

„Elnök (Braun Gyula) felhívja a tagok figyelmét az Úrnapiján tartandó körmenetre. Az 1945-ik évtől, vagyis 3 év óta a változott viszonyokra való tekintettel csak rövid körmenetet tartunk, a templomtól a tejcarnokig és onnét vissza. Kérdést intéz, hogy az útirány ez évben is ugyan az legyen-e. Határozatba ment, hogy az útirány változatlan maradjon, mivel a Fő utcán lakó másvallásúak az utcát nem díszítenék virágokkal, márpedig a virágszőnyeg a hívek büszkesége.”³⁹

1949-től, egy újabb kilakoltatási hullám, valamint a kommunista hatalomátvétel következtében a két évig megtartott rövidített körmenet egészen a templom köré szorult vissza. A csütörtökre eső Úrnapija 1951-től megszűnt munkaszüneti nap lenni, így ettől az évtől kezdve a rá következő vasárnap tartják a körmenetet.⁴⁰

5.3. Az ötvenes évektől napjainkig

A következő évtizedekben szinte minden plébános megemlékezik az ekkor már rendszeresen vezetett Historia Domusban az úrnapi virágszőnyegről, és többször szerepelnek fotók is. Általában pozitívan nyilatkoznak róla (Szalay Gyula, Perjés Béla), de jellemzően inkább a kultúra és a hagyományőrzés megható példajaként emlegetik, nem pedig a hívek vallásosságát emelik ki.

„Úrnapiján szokás szerint megmozdul az egyházközség. Már egy héttel előbb mindenki gyűjti a virágszirmot. Ilyenkor, Úrnapiján kora reggel megkezdődik a virágszőnyeg készítése a templom körül. Valamikor, a felszabadulás előtt sokkal hosszabb útvonalon volt a körmenet virágszőnyegen (!). Jelenleg a rendelet csak a templom körül engedélyezi. Megható jelenet, hogy a fiatalok milyen nagy buzgalommal és érdeklődéssel tanulják és veszik át a szőnyegkészítés technikáját az idősebbektől. Éppen olyan megható látni azt is, hogy az idősebbek mennyire gondoskodnak is, hogy átadják a fiataloknak azt a lelkületet, hogy ezt szívvel-lélekkel csinálják. Minden családnak megvan a maga szakasza a templom körül, akinek nincs külön szakasza, az segít másoknak. A körmenet területét inkább körül állják a körmeneten résztvevők, mert a szűk hely miatt nem is alakulhat ki szabályos körmenet. Gyerekekből és felnőttek[ből] kb. hétszázan (700) vettek részt. Ragyogó idő volt.”⁴¹

„Úrnapi körmenet a híres szép budakeszi virágszőnyeggel. Reggel kora hajnalban már nyüzsgött a templomtér a szőnyeget díszítő hívektől. 8 óra után már készen volt a szépséges szőnyeg.”⁴²

„Megtartottuk a szépséges budakeszi úrnapi körmenetet, melynek rendkívüli érdekességet és színt ad a hagyományos országghíres virágszőnyeg. Erre a napra igazán büszkék lehetünk.”⁴³

A racionális gondolkodású Németh László (1971-2001) – bár sokat írt a *Historia Domusba* – ritkán emlékezett meg a virágszőnyegről, akkor is érdekes szemszögből:

„Elfelejtettem feljegyezni, hogy jún 24-én az úrnapi körmenet előkészülete alatt, reggel 8 óra körül, mikor már a virágszőnyegek és sátrak jórészt készen voltak, felhőszakadásszerű eső tört ránk és minden díszítést elsodort. Hatalmas áradatban ömlött a víz a templom mellett a járdákon, mindenütt. A járdákat sürgősen meg kellene csináltatni. Nem a pénz hiányzik, hanem a vállalkozó.”⁴⁴

A jelenlegi plébános, Filó Kristóf (2001-től) is egyfajta *laissez-faire* álláspontot képvisel a virágszőnyeggel kapcsolatban. A szervezésbe, készítésbe nem avatkozik bele, de az alapozáshoz szükséges fehérhomokot évről évre ő hozatja. Az ő javaslatára néhány éve a virágszőnyeg nyomvonala is kibővült: a templom mellett feltárt romkertbe eső szakaszok egyben új emberek, családok bevonását is szükségessé tette.

6. Kitekintés: virágszőnyeg és identitás

Mint arra már többször utaltunk, a virágszőnyeg lehetőséget nyújt nemcsak vallási, de egyéb meggyőződéses, *identitások kifejezésére*, sőt önmagában is *identitásképző* erővel bír. Ez a téma teljes tanulmányt érdemelne, éppen ezért most szabatos elemzés helyett csak néhány aspektus felvillantására vállalkozom. A háború előtti virágszőnyegeket nemzeti és irredenta jelképeiről már volt szó: ezeket – természetesen az adott politikai kurzus által teremtett légkör ismeretében – egy német többségű település magyarosodó identitásának kifejeződéseként is értelmezhetjük. A más településekről érkező csodálók nyilvánvalóan egyfajta települési büszkeség (lokális identitás) érzését is erősítették. A háború utáni évektől kezdve a virágszőnyeges körmenet társadalmi funkciója is alapvetően megváltozott. A széles bázisra épülő, nagyszabású eseményből egy kettős – vallási és származási – kisebbségi helyzetbe szorult csoport tevékenysége lett. Az új lakosok közül nemcsak az egyik idézetben említett „másvallásúak”, de – néhány kivételtől eltekintve – a katolikusok sem nagyon kapcsolódtak be. A szokás hordozói továbbra is a korábbi „szakasztulajdonosok” szűkebb vagy tágabb rokonságából, „azaz a régi sváb családokból” kerültek ki, a templom körüli szőnyeg részleteit ők osztották föl egymás között.⁴⁵ Ebben az új helyzetben a virágszőnyeg és az Úrnapija fokozatosan a „régibudakesziek” önmeghatározásának egyik fontos eleme lett. Egy ezzel párhuzamos jelenség a Németországba kitelepítettek körében is megfigyelhető. A kitelepítés utáni években a budakeszietek összefogására és informálására kézirat gyanánt kiadott és terjesztett „Értesítőben” az otthoni hírek között megemlékeztek az úrnapi ünnep alakulásáról, és itt jelent meg Jakob Bechtold katonatiszt-újságíró visszaemlékezésének első változata is.⁴⁶ A Heidelberg melletti Schönauban, ahol több Budakesziről és más magyarországi faluból származó család is új ott-

honra talált, az ötvenes években többször is elkészítették az úrnapi virágszőnyeget (6. kép), és a körmenetben is vezető szerepet játszottak. Ehhez hasonló továbbélésre a kitelepített budaörsiek köréből több példát is ismerünk.⁴⁷

6. kép: Kitelepített budakesziek által készített virágszőnyeg Schönauban, 1950-es évek.
(Fotó: archív, magántulajdon.)

Mikor újra lehetővé vált a magyarországi szülőfalu felkeresése, a látogatásokat előszeretettel időzítették Úrnapijára. A világháború előtti időket és az azt követő eseményeket megélt generáció írásos és szóbeli visszaemlékezései is ezt az érzelmi töltést sugározzák (ezekből idéztünk is a korábbiakban). A rendszerváltás óta eltelt két évtized során – bár a szokáshordozók kemény magját továbbra is a „régibudakeszi” családok adják – a virágszőnyegkészítők körének lassú bővülése érzékelhető. Szervezőként vagy egyszerű közreműködőként bekapcsolódtak a német kisebbséghez köthető társadalmi szervezetek (Hagyományőrző Kör, Német Önkormányzat) és az egyházközösséghez való tartozás jegyében is többen csatlakoztak hosszabb-rövidebb időre (cserkészek, a helyi katolikus gimnázium tanulói). Mára több olyan személy, család is dolgozik a szőnyegen, akiknek nincs sváb kötődésük, hanem vallásos, esztétikai vagy éppen társadalmi motivációk alapján vesznek részt a díszítésében. A minták között néhány éve rendszeresen elkészítik a település XVIII. századi címerének képét is, az esemény pedig évről-évre megjelenik a helyi médiumokban. Mindez talán azt a folyamatot jelzi, amelynek során ez a sokrétű szokás egy új, „kisvárosi” identitását kereső település önképének részévé válik.

7. Összegzés

Dolgozatomban a helyi társadalomban betöltött szerepe felől próbáltam megközelíteni a Buda-környéki falvak – kiemelten Budakeszi – úrnapi virágszőnyegét.

Ezen belül is különös figyelmet szenteltem az egyházzal, illetve annak helyi képviselőjével való kapcsolatoknak.

A virágszönyeg egy fontos katolikus ünnephez, az Úrnapjához, és az ünnep hivatalos liturgiájához a körmenethez szorosan kapcsolódó népi vallásossági gyakorlat. Akkor is igaz ez, ha bevezetésénél és bizonyos kritikus pontokon a helyi papok rendkívül fontos szerepet játszottak. Az egyház képviselőinek pozitív (vagy legalábbis semleges) hozzáállása azzal indokolható, hogy a virágszönyeg alapvetően a liturgia mondanivalóját erősítő tartalmat hordoz – a pap a látszólagos passzivitás mellett fenntartja az ellenőrzés és a beleszólás jogát, amint azt az 1939-es esetben is láthattuk. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a virágszönyeg napjainkig tartó, helyenként dicsőséges, de a nehéz időkön is túllendülő „karrierje” mögött egy erős intézmény (az egyház) és egy évente ismétlődő szertartás (a körmenet) áll. A támogató egyházi, plébánosi attitűd természetesen csak az egyik alapfeltétel. A másik fontos tényező a széles társadalmi bázisra épülő aktív részvétel volt. A települési összefogással létrejött nagyszabású alkotás nyomán pedig a vallásos élményen túl egyéb motivációk is megjelentek (presztízs, reprezentáció, büszkeség). A kitelepítés utáni évtizedekben részben a korábban megélt Úrnapok emelkedett hangulata, részben a kisebbségi helyzet teremtette identitáskeresés igénye élte tovább a virágszönyeg-készítés régi hagyományát.

Felhasznált irodalom

- Bálint Sándor (1998): *Ünnepi kalendárium. 1. Karácsony, húsvét, pünkösd. Nagy ünnepeink a bazarai és közép-európai hagyományvilágból.* Szeged: Mandala
- Bechtold, Jakob (1949): *Hazai emlékek VI., Értesítő. A Magyarországi Kiotasítottak Szemléje 5* (1949. jún.15.), (Kézirat – szerkeszti és kiadja Dr. Gödrösy Béla, Schönau b. Heidelberg)
- Bechtold, Jakob (1977): Fronleichnam – daham. In u.ő.: *Ein Donauschwabe kritizelt.* München: Ungarndisches Sozial- und Kulturwerk, 71-73.
- Bednárík János (2013): A budakeszi tumultus. In *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18-20. századi Magyarországon.* (szerk. Bárth Dániel) Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék, 223-255.
- Beszédes Valéria (2012): Úrnapja Moholon. Az egyéniség szerepe a szokásmodell alakításában. In *Sarjadó sorsok.* (szerk. Kothencz Kelemen) A VIII. Duna-Tisza közti nemzetközi néprajzi konferencia (Baja 2011. júl. 14-15.) előadásai. Baja-Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, 103-110.
- Bonomi Jenő (1933): *Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában (Tekintettel Budaörs környékére).* (Német Philologiai Dolgozatok LIII.) Budapest: Pfeifer F.
- Bónis György (1964): *Útmutató az Esztergomi Primási Levéltárhoz* (Levéltári leltárak 24.) Budapest: Levéltárak Országos Központja
- Bresch, Maria (é.n.): *Einblick in tiefverwurzelte Traditionen.* Bad Rappenau: Budakesser Gemeinschaft

- Csáky Károly (2004): Egyházi körmenetek néhány Ipoly-menti faluban. In *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6/2. Konferencia Pápán 2002. június.* (szerk. S. Laczkovits Emőke és Mészáros Veronika), Veszprém: Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, 243-254.
- Decreta Synodalia (1924): *Az 1924. június 24-től 26-ig Székesfehérvárott tartott székesfehérváregyházme-gyei zsinaton hozott egyházmegyei törvények.* Székesfehérvár: (Székesfehérvári Egyházmegye)
- Dostal-Melchinger, Iris (1990): *Blumentheppiche am Fronleichnamstag. Eine Studie zu Phänomen und Verbreitung, Wesen und Bedeutung eines kirchennahen Festbrauches.* (Kulturgeschichtliche Forschungen 12.) München: Herbert Utz
- Egyházlátogatások (2002): *Budaörsön: a Budaörsön 1397 és 1934 között megtörtént egyházlátogató-sok fennmaradt.* Budaörs: Polgármesteri Hivatal
- Fischer, Balthasar (1967): Liturgie und Volksfrömmigkeit. In *Liturgisches Jahrbuch 12*, 129-143.
- Follath, Franz (szerk.) (1986): *Wudigess/Budakeszi.* Heidelberg: (Verband der Landsmanns-chaft der Deutschen aus Ungarn)
- Gergely Istvánné (é.n.): *Régi Úrnapiják.* URL:
http://www.tarnok.hu/tarnok/regi_urnap.htm (letöltés dátuma: 2013. 10. 25.)
- Horváth Lajos (2000): *Csömör története.* Csömör: Képviselő-testület
- L. Imre Mária (1991): A katolikus németiség népi hitélete a pécsi egyházmegyében. In *Baranya, 4. évf. 1/2. szám* (1. különszám: *Emlékszáma öszentsége II. János Pál pápa látogatásának tiszteletére.*), 175-188.
- Máté Ferenc (2010): *Úrnapi körmenet Budafokon.* Budafok-Tétény: Pytheas
- Math, Edith (1986a): Brauchtum in unserer Gemeinde Wudigess/Budakeszi. In (szerk. Follath, Franz) *Wudigess/Budakeszi*, Heidelberg: (Verband der Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn), 203-222.
- Math, Edith (1986b): Zur Geschichte unserer Schulen. In *Wudigess/Budakeszi* (szerk. Follath, Franz), Heidelberg: (Verband der Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn), 76-77.
- Mózyess Gergely (szerk.) (2008): *Lelkipásztori jelentések, 1924-26.* (Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből). Székesfehérvár: Székesfehérvári Püspöki és Székes-káptalani Levéltár
- Nagy Balázs (2000): Úrnapi szokások és identitástudat Budajenőn. In *Népi vallásosság a Kár-pát-medencében III.* (Dunántúli dolgozatok /D/ Néprajzi sorozat 3) (szerk. L. Imre Mária) Pécs: Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága, 207-214.
- Prach, Hans (1955): Fronleichnam daheim. In *Unser Hauskalender* (1954), 88-91.
- Religio* (1864-68). *Religio. Kath.* Egyházi, s Irodalmi Folyóirat. (felelős szerk. Palásthy Pál)
- Retterath, Hans-Werner (2011): Die vertriebenen Budaörser und ihre Fronleichnamspromession. Eine Brauchtranslozierung und ihre Wirkungen. In (szerk. Prosser-Schell, Michael) *Szenische Gestaltungen christlicher Feste. Beiträge aus dem Karpatenbecken und aus Deutschland* (Schriftenreihe des Joh. Künzig Instituts 13), München/NewYork/München/Berlin: Waxmann, 79-111.
- Ring, Thomas Gerhard (1986): Ein Rückblick auf 250 Jahre kirchliches Leben in Wudigess/Budakeszi. In *Wudigess/Budakeszi* (szerk. Follath, Franz), Heidelberg: (Verband der Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn), 113-153.
- Ritter, Michael (1996): *Ein Jahr in Budaörs = Egy naptári év szokásai Budaörsön.* Budaörs: Stark János vállalkozó

- Sári Zsolt (2000): *Egy ünnep mindennapjai. Adalékok a magyarországi úrnapi kultusz néprajzához*. Debrecen: Ethnica
- Steinhauser Klára (2007): *Régi budaörsi családok II.* Budaörs: Német Kisebbségi Önkormányzat
- Steinsfelder, Hans (1989): Fronleichnam in Budaörs einst und jetzt..., In *Unser Hauskalender*, 81-88.
- Schram Ferenc (1969): Vác népének szellemi kultúrája 1686 és 1848 között. In *Levéltári Szemle* 19 (1969/3): *Helytörténetírás*, 627-681.
- Schwabe, B. [Bleyer, Jakob] (1925): *Fronleichnam in Budaörs. Das Sonntagsblatt. Wochenzeitung für das deutsche Volk in Ungarn.*
- Schwarz, Elmar (1930): Die Fronleichnamtsfeier in den Ofner Bergen (Ungarn). In *Zeitschrift für Volkskunde* 40. (Neue Folge 2.), 45-49.
- Verebélyi Kincső (1992): Úrnapi virágszönyeg. In *Műzsáké XXIII* (2), 28-30.
- Verebélyi Kincső (1998): Blumenteppeiche in Ungarn an Fronleichnam. In *Grünzeug. Pflanzen in ethnographischen Blick*. (szerk. Bimmer, Andreas C.) (Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung. Bd. 34) Marburg: Jonas, 181-188.
- Wágner Ferenc (2001) *Diósd története*. Diósd: Polgármesteri Hivatala

Kézírtos források

Budakeszi Plébánia ill. Egyházközségi Könyvtár

- Képviselőtestületi jegyzőkönyvek I.* Az Egyházközségi Képviselőtestület üléseinek jegyzőkönyvei 1928-1945-ig (folytatólagosan a XIX. század végén felvett iskolatanácsi jegyzőkönyvek után).
- Képviselőtestületi jegyzőkönyvek II.* Az Egyházközségi Képviselőtestület üléseinek jegyzőkönyvei 1945-től.
- Plébániatörténet – Historia Domus I.* A plébánia története, illetve Historia Domus 1960-ig (szálas irat, 69 számozott oldalon). A Miller József plébános által írt „A plébánia története” c. írásának részlete utódja Braun Gyula másolatában maradt fenn, amelyben egy történeti áttekintés után saját működésének egyes mozzanatait, területeit írja meg (1910-től). Ez után folytatólagosan Braun foglalja össze plébánosságának első évtizedét (1938-1948), majd – immár többnyire valós időben vezetett – háztörténet következik.
- Historia Domus II.* A Budakeszi Plébánia háztörténete 1960-tól (kézíratos füzet, képekkel, dokumentumokkal).

Székesfehérvári Püspöki Levéltár

- SzfvPL 4511 – a budakeszi plébánia iratai
- SzfvPL Can. Vis. Budakeszi – a budakeszi plébánián végzett egyházlátogatások jegyzőkönyvei, prelimináriák, jövedelemösszeírások (1778, 1805, 1817, 1829, 1838, 1868, 1898)
- SzfvPL 4724A – Bacsák Imre plébános személyi anyaga (personalia)
- Directorium 1817. SzfvPL – Can. Vis. Budakeszi, 1817. melléklet: Directorium Cultus Divini in Ecclesia Budakesziensi servari soliti.

Néprajzi Múzeum, Ethnológiai Adattár

EA 3095 Mezei István: Néprajz és társadalomnéprajz egy falu életéből (Püspökhatvan).
Népiszkolai pályamunka, 1941.

Értesítő. A Magyarországi Kiutasítottak Szemléje. Kézirat – szerkeszti és kiadja Dr. Gödrösy Béla, Schönau b. Heidelberg. – Az első három évfolyam másolatban a szerző tulajdonában.

Adatközlők

Andreas Cser (Budakeszi, 1943, jelenleg Schönau im Odenwald)

Annamaria von Staden, szül. Holl Annamária (Budakeszi, 1932, jelenleg Heidelberg)

Mindler Jánosné szül. Deponte Klára (Budakeszi, 1919)

Szendeff Kristófné szül. Martin Mária (Budakeszi, 1927)

Gräfl Jánosné szül. Szabadházi Irén (Budakeszi, 1933)

Jegyzetek

- ¹ Egyúttal lehetőséget nyújt bemutatni azt a szemléletmódot, amelyet készülő disszertációmban (*Az egyház és a helyi társadalom viszonya a buda-környéki falvakban a 19-20. században*) is alkalmazni szeretnék.
- ² A magyar néprajztudomány már viszonylag korán felfigyelt a jelenségre (Schwarz 1930; Bonomi 1933: 53-57), átfogó tanulmány azonban mindeddig nem született róla. A kisebb dolgozatok – mint ez a mostani is – vagy egy-egy településre koncentrálnak, vagy egy speciális aspektus felől közelítenek a témához (pl.: Verebélyi 1992; 1998). A nyolckötetes Magyar Néprajz és a Néprajzi Lexikon nem tesz említést erről a körmeneti elemről, sőt a magyarországi úrnapi szokásokkal foglalkozó könyv (Sári 2000) sem ismeri. Bálint Sándor – érezhetően közvetlen tapasztalat alapján – munkájában szentel egy bekezdést a budakeszi virágszőnyeg-készítésnek (Bálint 1998: 465), az eredet és elterjedés kérdésével kapcsolatban azonban ő is óvatosan fogalmaz. Helyenként a magyar adatokról is tud, és sok általános kérdésre választ ad az úrnapi virágszőnyegekről készült német monográfia (Dostal-Melchinger 1990). Egy érdekes szempontokat felvető, friss freiburgi tanulmány a szokás „transzlokációjának” jelenségét, illetve a kitelepített budaörsiek virágszőnyeghez való viszonyát vizsgálja (Retterath 2011).
- ³ A budapest-környéki falvak közül mindenekelőtt Budaörsöt és Budakeszit kell kiemelnünk, de más sváb (Budajenő, Budafok, Törökbálint, Diósd, Pilisvörösvár stb.), sőt szlovák (Tárnok, Csömör) településeken is készítettek/készítenek kisebb-nagyobb virágszőnyegeket (néhány leírás, elemzés a teljesség igénye nélkül: Prach 1955; Steinsfelder 1989, Ritter 1996: 44-50; Kovácsné Paulovits 2001: 77-102; Máté 2010; Nagy 2000; Wágner 2001: 254-258; Gergely é.n.; Horváth 2000: 250-253). Ezenkívül szórványos adatok arra utalnak, hogy nem feltétlenül kell elszigetelt jelenségről beszélnünk. Néhány példa: Püspökhatvanban „az utcát virággal hintik be, sőt szép motívumokat is raknak ki belőle” (EA 3095); a Baranya megyei Bólyban 1927-ben a Budaörsről érkező Ráth Rafaela nővér honosította meg

az úrnapi virágszönyeg-készítést (L. Imre 1991: 185); az 1980–90-es években Danyi László plébános több vajdasági faluban is bevezette a szokást (Beszédes 2012).

- ⁴ A budakeszivel – formai hasonlóság alapján – kapcsolatba hozott híres hüfingeni virágszönyeg kezdete például 1842-re tehető (Dostal-Melchinger 1990: 51-66 ill. 71-80).
- ⁵ A legkorábbi leírás az 1890-es évekre vonatkozik. Az 1888-ban született katonatiszt-újságíró Jakob Bechtold a Németországba való kitelepítés után, mintegy fél évszázad távlatából vetette papírra gyermekkori emlékeit a virágszönyegről (Bechtold 1949 ill. 1977).
- ⁶ Legfontosabb forrásaim és adatközlőim: Bechtold 1949, 1977; Bresch é.n. 9-12; Math 1986a: 211-213; Ring 1986: 125-126; illetve Szendeff Kristófné szül. Martin Mária, Gräfl Jánosné szül. Szabadházi Irén.
- ⁷ Bónis 1964: 403
- ⁸ Csáky 2004: 247
- ⁹ Bonomi 1933: 44
- ¹⁰ Schram 1969: 635
- ¹¹ Lényegében ugyanezt kénytelen megállapítani a német és európai virágszönyegekkal kapcsolatban az enyémnél jóval kiterjedtebb anyaggyűjtést folytató Iris Dostal-Melchinger is. Bár a virágdekorációt, a virágszórást általában támogatják a rituálék és az egyházi írók, de konkrétan a szönyegként való virágfelhasználással kapcsolatban ő sem talált érdemi egyházi megnyilatkozást (Dostal-Melchinger 1990: 230-241).
- ¹² Religio 1864. I. félév 40. (május 21.): 320
- ¹³ Religio 1864. I. félév 45. (június 8.): 355-356
- ¹⁴ Religio 1864. I. félév 45. (június 8.): 355-356
- ¹⁵ Gondoljunk csak a „Készítsétek az Úr útját, egyengessétek ösvényeit!” (Iz 40,3 nyomán Lk 3,4; Mt 3,3; Jn 1,23) versre, vagy a virágvasárnapi bevonulásra (Mt 21, 1-11; Mk 11, 1-11; Lk 19, 28-40; Jn 12, 12-19)
- ¹⁶ Iris Dostal-Melchinger Balthasar Fischer nyomán a népi vallásosság jelenségeit három csoportra osztja: 1. liturgiával ellentétes (liturgiefeindlich); 2. liturgiát kiegészítő (liturgieergänzend); 3. liturgiával rokon (liturgieverwandt). A szerző a virágszönyeg-készítést nem sorolja egyértelműen a 3. kategóriához, utalva azokra az ellenvetésekre, amelyeket egyes általa idézett klerikusok fogalmaztak meg, miszerint a virágból kirakott szent motívumok lábbal tiprása elutasítandó (Fischer 1967: 130 alapján: Dostal-Melchinger 1990: 275-280). Mindezt elfogadva véleményem szerint erősebbek azok az érvek, amelyek mégiscsak a liturgia lényegével rokonítják ezt a körmeneti elemet.
- ¹⁷ A Székesfehérvári Püspöki Levéltárban őrzött anyagok (a plébánia iratai: SzfvPL 4511 (áttekintve 1830-1920); canonica visitatiók (SzfvPL Can. Vis. Budakeszi); személyi anyagok /personalia/ (részletesen áttekintve: SzfvPL 4724A – Bacsák Imre), illetve a plébánián őrzött iratok közül szóba jövő protocollumok, iskolaszéki jegyzőkönyvek sem tartalmaznak korai adatot. Egyfajta háztörténet csak az 1910-es évektől létezik (Plébániatörténet – Historia Domus I; Historia Domus II) de a virágszönyegre való utalások csak a II. világháború utáni évtizedekben jelennek meg, csakúgy, mint az egyházközségi képviselőtestület jegyzőkönyveiben (ld.: források). A megbízható korai adatok hiányát kénytelen megállapítani a német monográfia szerzője is: jobb híján ő is a publicisztikát említi, mint lehetséges forráscsoportot (Dostal-Melchinger 1990: 34-35).

- ¹⁸ Dostal-Melchinger 1990: 81-98. Ebbe az irányba mutatnak a korábban idézett Religio-cikkek is.
- ¹⁹ Az 1880-as években Budakeszin a soproni Isteni Megváltó Leányai (Plébániatörténet – Historia Domus I. 14., Math 1986b: 76), Budaörsön az Ausztriából érkező vincés Irgalmas Nővérek (Filpszky és Grósz 2008: 64-65.) vették át a leánynevelést.
- ²⁰ *Festo Sacrat. Corporis Xti, et Dominica infra Octavam, Processio cum Sanctissimo in Pago, per Aras quatuor, datis pro more Benedictionibus, decenti ordine circum ducitur* (Directorium 1817). A XVIII. század végén (1783, 1796) készült budaörsi vizitációkból a körmenetek rendjét is részletesen megismerhetjük, de virágszőnyegre itt sem történik utalás (Egyházlátogatások 2002: 62-63, 68, 109). Érdekes egyébként, hogy Budakeszin a virágszőnyeggel borított mintegy 2 kilométer hosszú útszakasz szinte pontosan megegyezett a XVIII. századi településmaggal, ahol elsősorban a (volt) telkes jobbágyok házai álltak, úgy tűnik tehát, hogy a körmenet korábbi nyomvonalát nem érintette ez az új elem.
- ²¹ Mint ahogy erre a budakeszi Bacsák plébánossal kapcsolatos konfliktusok is rávilágítottak (Bednárík 2013: 246).
- ²² A széles társadalmi bázis fontosságát azok a XX. század második feléből ismert példák bizonyítják a legszebben, ahol a kezdeményező pap áthelyezésével (a vajdasági Csompolján, Moholon), a szokáshordozó család vagy kiscsoport kifáradásával (Neuhausen auf den Fildern, Creglingen, mindkettő Baden-Württemberg, Németország) a kisebbségi létben elsorvadt a szokás (Beszédes 2012: 105-109; Retterath 2011: 86-101).
- ²³ Bechtold 1977: 71
- ²⁴ Ring 1986: 125 (ford.: B.J.)
- ²⁵ Bresch é.n: 9-12 (ford.: B.J.)
- ²⁶ Gräfl Jánosné szül. Szabadházi Irén (gy.: B.J., 2013.07.10.)
- ²⁷ Math 1986a: 211 (ford.: B.J.)
- ²⁸ Sári 2000: 18-22
- ²⁹ Bonomi 1933: 57
- ³⁰ Bechtold 1977: 71
- ³¹ A megnövekedett érdeklődésre példaként említhetjük Jakob Bleyer cikkét és képriportját Budaörsről (Schwabe 1925), vagy a csömöri úrnapról készült filmhíradó-bejátszást (1936. június 3.: <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1915>)